

Visokoškolske i specijalne knjižnice: nužnost prilagođavanja promjenama

Dr. sc. Maja Jokić

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu

Jesmo li zaista svjesni?

- Brzine mijenjanja informacijskih tehnologija
- Visokih očekivanja korisnika i promjena ponašanja u dolaženju do informacija
 - Google i Yahoo su lagani i jednostavni za pretraživanje za razliku od knjižničnih kataloga!!!!
- Promjena u publiciranju i diseminaciji informacija
- Da neprilagođena knjižnica može postati nepotrebna

Gdje su uzroci mijenjanja uloge akademske knjižnice?

- Dostupnost informacija i cjelokupno informacijsko okruženje
- Kulturne vrijednosti transformiraju se razvojem i napredovanjem tehnologije
- Način na koji se obrađuju informacije ne dozvoljava knjižnicama da “mirno čekaju”

Procesi koji utječu na prilagođavanje akademskih knjižnica

- Globalizacija
 - Nestajanje granica s tehnološko- informacijsko-komunikacijskom aspekta
 - “Putting library catalog records on the open internet has led people to start thinking differently about local OPACs, including questioning whether they will be needed in the future.” (Rogers, S.A, 2007)
- Lokalizacija
 - Kako sačuvati i pohraniti **svoj e-prostor!**
 - Npr. NLM – svi objavljeni radovi nastali kao rezultat projekata koje je financirala vlada USA moraju NLM-u dati kopiju u online archive!
 - DAMP, i sl..
- Digitalizacija
 - Aktivno sudjelovanje u procesima digitalizacije; Kako digitalni sustavi utječu na pohranu informacija, pretraživanje i komunikacijske mogućnosti

Procesi koji utječu na prilagođavanje akademskih knjižnica

- Nova paradigma (nabave) dostupnosti znanstvenih informacija
 - E-knjige, e-časopisi, e-sveučilišta, e-učenje, e-nakladništvo, e-knjižnice
 - Kupnja samo određenih članaka – besplatne bibliografske baze, npr. ScienceDirect...
- Zaštita
 - Digitalizacija knjižnične građe – konverzija tekstova, audio, video, filmskih, zvučnih zapisa, fotografskih u digitalne zapise
 - Problem čitljivosti formata za pohranu
 - Npr. Cornell University Library – workshop on digital preservation management!
- Promjene u znanstvenom komuniciranju
 - Nove vještine u korištenju novih medija i tehnoloških postignuća
 - Open access
- **Promjene u društveno-ekonomskom okruženju**

Definicija (akademske) knjižnice

- Zgrada, prostor, fizičko mjesto u kojem je smještena građa, fond - zbirke različitih izvora informacija
- Sustav koji nudi definirane i specifične servise i usluge:
 - Katalozi, portali
 - Institucionalni repozitoriji
 - Potpora nastavi i istraživanjima
 - Informacijska pismenost, e-učenje i sl.

Što čini upitnim knjižnicu kao zgradu, prostor, fizičko mjesto?

- Rast korištenosti elektroničkih izvora informacija neovisnih o fizičkom mjestu
- Smanjenje korištenosti tiskane građe
- Smanjenje broja fizičkih posjeta knjižnicama

Knjižnica - zgrada, prostor, fizičko mjesto

- Pratimo li ulaske korisnika u prostor knjižnice? (dnevno, tjedno, mjesečno...)
- Koji su razlozi dolaska korisnika u prostore knjižnice?
- Tko su korisnici koji koriste prostor knjižnice (demografske karakteristike...)
- U koje se svrhe koristi knjižnični prostor?
 - Kao društveni prostor, npr. Predavanja, predstavljanja, izložbe...

Što bi se moglo napraviti da knjižnica kao fizički prostor ima prepoznatljivo mjesto?

- Izravno poticanje korištenja knjižnice u aktivnim procesima učenja, npr. Grupni rad kao vrlo značajan aspekt učenja, primjer NSK!
- Organiziranje prostora za grupni rad i za specifične potrebe, npr. Slušanje ili druge aktivnosti vezane uz specifičnosti prostora
- Prilagođavanje društvenim potrebama korisnika – netradicionalne knjižnične usluge, npr. kafići, prostor za druženje, galerije, knjižare, suvenirnice i sl.

Knjižnica - zgrada, prostor, fizičko mjesto – Što bismo trebali napraviti?

- Utvrditi status knjižnice u matičnoj instituciji (fakultet, institut, sveučilište...)
- Izraditi plan korištenosti knjižničkog prostora s ciljem da knjižnica s fizičkog aspekta ima prepoznatljivu ulogu!
- Dugoročni plan o percepciji knjižnice kao fizičkog mjesta

Primjer prilagodbe knjižničnog prostora

- The Michigan State University Libraries serve a diverse population with over 40,000 undergraduate students, 7,800 graduate students and approximately 2,000 full-time faculty.
- The computing environment at the Michigan State University Libraries is unique compared to other computing environments on campus or other universities.
- The Michigan State University Main Library is the largest computer laboratory on campus, with over 400 workstations available to students, faculty and staff.
- Each of these workstations provides access to over 100 different software packages many of which are not connected to library research.

(See <https://attend.acns.msu.edu/computerLaboratories/software.php> for a list of available software.)

Primjer prilagodbe knjižničnog prostora

- Make sure library staff and librarians are aware of the features found in the laboratories and feel they are a part of the libraries' mission as a whole.
- Library staff are the best resource for promotion of the rooms and their continued success, as they will have many suggestions for improvements and changes!!!

Knjižnica kao sustav koji nudi definirane i specifične servise i usluge

- Katalog **kao ogledalo knjižnice!**
 - Monografske publikacije
 - Serijske publikacije
 - Građu ostale vrste (likovnu, kartografsku, notne zapise, audiomaterijal, zvučne, video, filmske zapise i sl.)
 - Elektroničku građu
- Portal?! (**mrežna stranica**)
- Klasične knjižnične usluge (posudbe...)
- Edukacija korisnika
-

Ključni problemi hrvatskih znanstvenih knjižnica (sveučilišnih, fakultetskih, institutskih)

- Integrirani knjižnični sustav - zajednički katalog svih izvora informacija dostupnih akademskoj zajednici
- Slaba ili nikakva organiziranost u nabavi/dostupnosti relevantnih svjetskih izvora znanstvenih i stručnih informacija
- Nedovoljna realizacija digitalizacije vlastitih fondova
- Slaba motiviranost i spremnost knjižničnog osoblja na suočavanje i prihvaćanje primjena
- Slaba uključenost u nastavne procese!
- **SLABA ILI NIKAKVA MEĐUSOBNA SURADNJA I UMREŽENOST!**

Moguće rješenje problema: knjižnični konzorciji

- **Zajednički rad na temeljnim poslovima:**
 - **Integrirani knjižnični softver/sustav**
 - **Organizirana nabava/dostupnost relevantnih svjetski i domaćih elektroničkih izvora informacija**
 - **Organizirana i aktivna edukacija korisnika**
 - **Organizirana i aktivna edukacija knjižničnog osoblja**

Knjižnični konzorciji

- Nužnost suradnje i umrežavanja jer sve knjižnice u sustavu dobivaju!
- Zajednički nastup prema financijeru, npr. Ministarstvo...
- Zajednički nastup prema različitim partnerima – sveučilištu, IT uslugama i servisima, nakladnicima/agregatorima...
- Zajednički nastup knjižnica – korisniku olakšava posao

Svrha osnivanja knjižničnih konzorcija

Primjer: Aspekt nabave/dostupnosti e-izvora:

- podjela resursa/izvora informacija
- zajedničkim sredstvima postizanje bolje cijene
- jači utjecaj na kvalitetu “proizvoda”
- pomoć vendorima i izdavačima u usmjeravanju njihove politike
- usmjeravanje razvoja usluga i službi u knjižnicama

Razvoj knjižničnog fonda

- Dinamični i trajni proces povezuje 6 osnovnih elemenata:
 - Studije korisnika
 - Vrednovanje
 - Selekciju
 - Planiranje i politiku
 - Nabavu
 - Izdvajanje građe
- **Naša iskustva...**

Razvoj knjižničnih zbirki

- Svrha razvoja knjižničnih zbirki je razvijanje zbirki građe koje će u što većoj mjeri zadovoljiti potrebe korisnika!
- Ideja o razvoju knjižničnih zbirki intenzivirala se sedamdesetih godina XX stoljeća, zbog:
 - Ekonomske krize – pojava inflacije izravno je utjecala na svijet izdavaštva: porast cijena papira, tiskanja i obrade – porast cijena knjiga i časopisa!

Razvoj knjižničnih zbirki

- Intenzivniji rast broja publikacija – rezultat je intenzivnijeg razvoja znanosti, disciplina i istraživanja – razvoj časopisa
- Tehnološki napredak – eksplozivni razvoj informacijske tehnologije i komunikacija u znanosti, izdavaštvu i ostalih popratnih djelatnosti
- Raznovrsnost medija za pohranu informacija – klasični mediji, online, CD-ROM, DVD, WWW

Razvoj knjižničnih zbirki

- Vrednovanje zbirke – s obzirom na predmetno područje, zastarijevanje, jezik, vrste dokumenata, razvoj zbirke s obzirom na vremenski raspon, korištenost, dostupnost i pristup, stupanj pokrivenosti potreba korisnika
- Vrednovanje informacijskih izvora – korištenjem bibliometrijskih indikatora. Npr. Bradfordov zakon, Lotkin zakon, analiza citata i sl.

Razvoj knjižničnih zbirki

- Planiranje i vrednovanje izvora – s obzirom na ukupne potrebe (korisnički zahtjevi, mogućnosti knjižnice, oprema) i financijska sredstva
- Nabava – odabir nakladnika/agregatora i financijsko poslovanje
- Otpis – definiran proces

Razvoj knjižničnih zbirki

- Donošenje odluka – dinamičan proces koji uključuje sve aspekte razvoja zbirke
- Nabava – proces koji uključuje sve postupke realizacije dostupnosti i pristupa informacijskim izvorima
- Svi ovi procesi podrazumijevaju pisana pravila i postupke kako bi se smanjio udio improvizacija!

Razvoj knjižničnih zbirki

- Akademske knjižnice trebaju osigurati mjere kojima će se:
 - Izbjeći subjektivne odluke
 - Potrebno je definirati politiku razvoja knjižničnih zbirki – odrediti svrhu i ciljeve, realizaciju, administrativne upute za donošenje odluka i realizacija cjelokupnog procesa

Razvoj knjižničnih zbirki

- Proces koji obuhvaća upravljanje zbirkama
 - planiranje zbirke, razvoj, organizaciju, dostupnost, pristup, vrednovanje, održavanje, i zaštitu, sa svrhom da zadovoljava potrebe korisnika.
 - Uključuje programe suradnje knjižnica
- Proces razvoja knjižničnih zbirki – uči se, shvaća i razumije u praksi – rad s korisnicima i praćenje literature i zbivanja u relevantnom okruženju!

Razvoj knjižničnih zbirki

- Korisnici – poznavanje korisnika i korištenosti – uključenost korisnika u razvoj knjižničnih zbirki
- Studije korisnika – očekivanja, stupanj zadovoljstva, interes, potrebe i zahtjevi
- Definicija zbirke – na koji način je organizirana, kako se održava i kako se kani održavati
- Formuliranje i/ili revizija politike razvoja zbirke
- Selekcija – definiran proces

Nova paradigma nabave/ dostupnosti znanstvenim informacijama

- Razvijanje knjižničnih zbirki nije više samo pitanje nabave knjiga i periodike i ne vrijedi više pravilo “što kupujemo, a što ne kupujemo”
- Nova paradigma je uvjetovana:
 - Tehnologijom
 - Financiranjem
 - Načinom kako upravljamo sa svojim zbirkama
 - Korištenjem

Nova paradigma nabave u akademskim knjižnicama

- Financiranje – izravno utječe na kreiranje knjižničnih zbirki! Primjer MZOŠ
- Stanje u Hrvatskoj:
 - MZOŠ kao glavni financijer
 - Vlastita sredstva
 - Sponzorstvo??

Nova paradigma nabave/dostupnosti u akademskim knjižnicama

- Promjene u načinu kako upravljamo knjižničnim zbirkama u fizičkom smislu:
 - Depozitoriji za literaturu koja se manje koristi
 - Dostupnost fizička i kroz katalog/kataloge, problem brzine dostave građe, povezanost knjižnica
 - Naglasak na nacionalnoj knjižnici, kao središnjoj knjižnici čime se racionalizira cjelokupni posao poslovanja ove vrste knjižnične građe
 - Treba li korisnike uključiti u donošenje odluka?!

Nova paradigma nabave/dostupnosti u akademskim knjižnicama

- Konzorcijalno planiranje zbirki: e-časopisi i e-knjige
- Pregovaranje s komercijalnim nakladnicima
- Odnos prema inicijativama otvorenog pristupa informacijama
- Institucionalni repozitoriji
- Pozicioniranje knjižnica u sustavu financiranja!!!!

eBooks – prednosti nad tiskanom knjigom

- Neusporedivo šire mogućnosti pristupa kvalitetnim sadržajima poznatih nakladnika
- Neograničen pristup i korištenost u knjižnici i izvan knjižnice
- Oslobađanje prostora na policama
- Nema rizika za oštećenja i krađu knjiga
- Veća potencijalna korištenost i vidljivost sadržaja knjiga
- Bez troškova dostave i manipuliranja s fizičkim oblike knjiga
- Sve češće već katalogizirane “zbirke” knjiga, npr. MARC21 !!!!

10 Steps to Implementing an eBook Collection: A Guide for Librarians

- http://www.springer.com/?SGWID=0-0-45-531798-0&cm_mmc=AD--enews--LCM1715--0
1. **Determine Your Collection Development Strategy**
 2. **Evaluate Different Business Models**
 3. **Gain Internal Support**
 4. **Plan Policy Changes with Subject Specialists/Librarian Liaisons**

10 Steps to Implementing an eBook Collection: A Guide for Librarians

5. Discuss implementation with technical staff

6. Choose Collections and Vendors

7. Link eBooks to the OPAC

8. Communicate to Users

9. Download Usage Statistics

10. Review / Renew

Nova paradigma nabave/ dostupnosti znanstvenim informacijama

- Akademska knjižnica – ako nije spremna može lako biti isključena iz jednog od temeljnih poslova radi čega i postoji!
- Gubitkom ove uloge, gubi i ulogu u edukaciji – informacijskoj pismenosti korisnika
- Gubi korisnika – ključni razlog postojanja!

Čimbenici koji bi trebali utjecati na brže prilagođavanje knjižnica

- Korisnici se sve manje ponašaju na način na koji bismo mi to željeli
- Skloniji su u traženju informaciju pretraživanju Google, Google Scholar nego naših referentnih izvora
- Radije pregledavaju police s knjigama i časopisima nego što koriste naše kataloge
- Često su nezadovoljni ako ne dobiju knjigu koju taj tren žele
- Mlađi korisnici ulaskom u knjižnici najčešće traže gotovo samo elektroničke izvore
- Znanstvenici izbjegavaju dolazak u knjižnicu, i gotovo sve izvore žele na svom radnom “stolu”!

Čimbenici koji bi trebali utjecati na brže prilagođavanje knjižnica

- E-učenje – knjižnice su malo uključene u profesionalne pakete za e-učenje!
 - Razlozi:
 - nedovoljna obrazovanost knjižničnog osoblja
 - slaba suradnja s potencijalnim partnerima
 - slaba promidžba

Naš problem!

- Kako korisnika naučiti da znanstvena informacija nije “obična roba”
 - Informacija i znanje proizvodi su koje bi trebala nuditi knjižnica
 - Istraživanjem potreba korisnika dobivamo informaciju o kompleksnosti potreba i stupnju zadovoljstva našim uslugama
 - Rezultat bi trebalo biti povećanje kvalitete usluga

Naš problem!

- Znamo li što naši korisnici žele od nas?
- Znamo li što očekuju od nas?
- Prepoznaju li nas kao ravnopravne sugovornike u znanstveno-nastavnom procesu?
- Prepoznaju li nas kao ključne institucije u dostupnosti znanstvene literature?

Naš problem!

- Mantra modernog knjižničarstva“culture of assessment”
 - Je li to mantra hrvatskih akademskih knjižnica?
 - Je li naš problem JOŠ uvijek, da korisnik od nas traži imamo li točno određenu knjigu i/ili točno određeni časopis?

Moguća rješenja za prilagođavanje knjižnica u okruženju

- Primijeniti svoj stav - naći svoje mjesto u akademskoj zajednici !
 - Ne žaliti se na marginalni položaj!
 - Ne čekati da će nastavnici i znanstvenici doći moliti nas
 - Pokazati korisnicima što im nudimo i što mogu od nas očekivati

Moguća rješenja za prilagođavanje knjižnica u okruženju

- Biti prisutni u tijelima naših institucija u donošenju odluka
- Potruditi se da nas nastavnici doživljavaju kao kolege u nastavnom procesu
- Postojeći model za uspješniji rad – predmetni stručnjaci – aktivni posrednici između korisnika i izvora znanstvenih i stručnih informacija!
- Svakodnevno učenje naročito u stjecanju informatičkih znanja i vještina!
- **Neprilagođenost - Možda uvjet opstanka akademskih knjižnica??!!!**

Ako znanstvene knjižnice žele zadržati svoje mjestu u akademskoj zajednici:

- Umjesto koncentriranja na upravljanje fizičkim resursima trebaju se koncentrirati na njihovo korištenje !!!!!
- Moraju naći načina da se uključe u procese učenja, istraživanja i inovacija
- Korisnik treba biti središte sustava i knjižnice moraju razviti instrumentarij da dođu do mjerljivih pokazatelja o potrebama svojih korisnika

Ako znanstvene knjižnice žele zadržati svoje mjesto u akademskoj zajednici:

- Knjižnično osoblje:
 - Kontinuirano obrazovanje izvan klasičnog knjižničarskog
 - Stjecati vještine i znanja kako bi bili ravnopravni partneri znanstvenicima i nastavnom osoblju, ako i IT stručnjacima. **Treba znati postaviti pitanje!!!**
 - Treba tražiti partnere i suradnju sa stručnjacima: IT, nakladnicima, pedagogima, promidžbom i sl.

Primjer strategije razvoja Canadian research library

- 1) **Learner and teacher.** We will transform our services, collections and facilities to contribute to the success of our learners and teachers and ourselves as a learning organization.
- (2) **Researcher, scholar and practitioner.** We will transform our services, collections and facilities to contribute to the success of researchers, scholars and practitioners. **As librarians we will intensify our research efforts and productivity.**
- (3) **Relationships and engagement.** Building and strengthening relationships and connections within the Library, within the university and beyond.
- (4) **Operational effectiveness.** Continuously improve our operations by developing and implementing innovative solutions to advance our other three strategies.

Moguća rješenja za prilagođavanje knjižnica u okruženju

- Svijest da će prostor knjižnice imati sve manje presudnu ulogu
- Knjižnice bi se trebale okrenuti ka korisniku a manje razvoju zbirke kao cjeline – npr. inzistiranje na kontinuuaciji nekog izvora bez obzira kakva je korištenost!
- Informacije će biti jeftinije, ali upitne kvalitete!!
- Korisnici će biti raspršeni, ali mi moramo znati njihove potrebe i prilagoditi se njihovim zahtjevima

Moguća rješenja za prilagođavanje knjižnica u okruženju

- Suradnja i partnerstvo među srodnim knjižnicama:
 - Pojedina knjižnica teško može sama zadovoljiti sve potrebe svojih korisnika
 - Zajednički se lakše nastupa prema financijerima
 - Zajednički se lakše rješavaju tehnološki problemi, organiziranje učenja i razmjena znanja i vještina
 - Zajednički razvojni projekti

Poticaaj za razmišljanje i djelovanje

- Knjižnice u svijetu, a naročito visokoškolske i specijalne sučeljene su s jakom konkurencijom snažnih pretraživača dostupnih s bilo kojeg računala, što se manifestira kroz vidljivo opadanje posjeta korisnika prostoru knjižnice i izvorima koje one nude!
- Po prvi puta u povijesti civilizacije propituje se i zadnja velika uloga knjižnica, čuvarica nacionalne , odnosno svjetske baštine:
 - Google-ov projekt digitalizacije 30 milijuna knjiga iz različitih razdoblja i različitih dijelova svijeta, na različitim jezicima, koje bi u bliskoj budućnosti mogle biti dostupne svima u sklopu programa *Book Search*, čini upitnim, a prije svega i preskupim potrebu čuvanja tiskanih izvornika!?
- Ideja Open Access –a (sve veća besplatna dostupnost znanstvene literature!?) i uloga knjižnica?! Npr. Baza PubMed i medicinske knjižnice
- **Koliko su knjižnice odnosno knjižnično osoblje u Hrvatskoj, svjesni spomenutog i što možemo poduzeti da budemo društvu potrebni!?**